

lı ordusuna karşı büyük bir zafer kazandıktan sonra İstanbul'da bir cami yapılmasını ve bir müslüman mahallesi kurulmasını sağladı.

1398 yılında, Osmanlı topraklarına saldıran Kadı Burhâneddin üzerine yürüyen I. Bayezid Sivas, Tokat, Aksaray ve Kayseri'yi ele geçirdiği gibi bu harekât sonucu Tâceddinoğulları, Taşanoğulları beylikleriyle Giresun emîri de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini tanıdılar. Bayezid bu sırada Memlük Sultanı Berkuk'un ölümünden faydalanarak Malatya, Kâhta, Divriği, Besni, Dârende ve Elbistan'ı da aldı. Böylece Anadolu Türk birliğini sağlayan Bayezid, Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan bir devlet meydana getirmiş oldu. Ancak Orta Asya ve İran'da büyük bir devlet kurmuş olan Timur'la 1402'de yapılan Ankara Savaşı Anadolu Türk birliğinin parçalanmasına yol açtı. Bu savaş sonunda esir düşen Bayezid'in oğulları Süleyman, İsmâ, Mûsâ ve Mehmed çelebiler saltanat mücadelesine giriştiler. Fetret Devri olarak adlandırılan bu mücadele 1413'e kadar sürdü. Bu tarihte kardeşlerini bertaraf eden Çelebi Mehmed devletin birliğini yeniden sağladı. Fakat Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar kurulmuş olan Anadolu beyliklerinin yeniden Osmanlı idaresine alınması çalışmaları II. Murad ve Fâtih dönemlerinde de devam etti. Nitekim Fâtih İstanbul'un fethinden sonra önce Cenevizliler'e tâbi Amasra'yı (1460), bir yıl sonra ise Trabzon Rum İmparatorluğu'nu Osmanlı topraklarına kattı. Ardından başta Karamanoğulları olmak üzere diğer Anadolu beyliklerini ortadan kaldırdı. Bu sırada Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da büyük bir devlet kurmuş olan Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ı Otlukbeli'nde yenerek (1473) Fırat'a kadar olan sahayı ele geçirdi. Böylece Anadolu Türk birliği ikinci defa sağlanmış oldu.

Doğu Anadolu'nun bütününü ele geçirilmesi I. Selim ve Kanûnî dönemlerinde gerçekleştirildi. I. Selim Safevî Hükümdarı Şah İsmâil'le Çaldıran'da yaptığı savaşta kazanarak (1514) Bayburt, Kemah, Erzincan ve Kiğı taraflarını elde etti. Çaldıran Savaşı'ndan sonra başta Diyarbakır, Mardin ve Maraş olmak üzere Dul-kadır Beyliği toprakları alındı. Öte yandan Memlük seferiyle Adana ve Çukurova'da hüküm süren Ramazanoğulları Osmanlı idaresine girdi. Kanûnî döneminde ise Irakine Seferi ile Adilcevaz, Erciş, Ahlat, Tortum, Akçakale, Van ve diğer Doğu Anadolu şehirleri Osmanlı

topraklarına katıldı. Böylece bütün Anadolu Osmanlı Türkleri idaresinde birleştirilmiş oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Karamânî Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi* (trc. İ. Hakkı Konyalı, *Osmanlı Tarihleri* içinde, haz. Atsız, İstanbul 1947, tür.yer.; Aşıkpaşazâde, *Târih*, tür.yer.; Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Âl-i Osmân* (*Osmanlı Tarihleri* içinde), tür.yer.; Şükrullah Amasyevî, *Behcetü't-tevârîh* (trc. Atsız, *Osmanlı Tarihleri* içinde), tür.yer.; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I-II, tür.yer.; Kivâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (haz. Fr. Babinger), İstanbul 1955, tür.yer.; H. A. Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* (trc. Ragıp Hulusî), İstanbul 1928, tür.yer.; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (Ankara 1959), Ankara 1972, tür.yer.; Dânişmend, *Kronoloji*, I-II, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, tür.yer.; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, I-II, tür.yer.; a.mlf., "Mehmed I", *İA*, VII, 496-506; a.mlf., "Murad I", *İA*, VIII, 587-598; M. Tayyib Gökbilgin, "Osman I", *İA*, IX, 431-443; a.mlf., "Orhan", *İA*, IX, 399-408; Halil İnalçık, "Mehmed II", *İA*, VII, 506-535; a.mlf., "Murad II", *İA*, VIII, 598-615; a.mlf., "Türkler (Osmanlılar)", *İA*, XII/2, s. 286-302.

YUSUF HALAÇOĞLU

4. Anadolu İsyanları. Osmanlı Devleti'nde merkezî idarenin zaafa düştüğü dönemlerde otorite boşluğu yüzünden zaman zaman isyanlar çıktığı görülmüştür. Bu isyanların bazıları mahallî olup devleti fazla meşgul etmemiş, ancak Celâli isyanları gibi bazıları devlet için son derece tehlikeli olmuştur. Hatta bunlardan bir kısmı devletin mevcudiyetini bile tehdit eder mahiyettedir. XVIII. yüzyılda görülen Levent isyanları da yine aynı sebeplerden ortaya çıkmış bulunan karışıklıklardır. Şehzade isyanları denilen taht kavgaları ise Osmanlı siyasî tarihinin ayrı bir yönünü teşkil etmektedir.

Şehzade isyanlarından ilki I. Murad'ın oğlu Savcı Bey İsyanı'dır. Saltanat iddiasında bulunan Savcı Bey, babasının 1385 yılında Balkan seferine çıkışını fırsat bilerek Bursa'nın idaresini kendisine bırakmış olmasına rağmen isyan etti ve adına hutbe okuttu. Ancak isyan kısa sürdü, Savcı Bey'in ordusu Bursa'nın Kete ovasında I. Murad tarafından mağlûp edildi; şehzadenin önce gözlerine mil çekildi, sonra da idam edildi.

Osmanlı Devleti'nin mâruz kaldığı en önemli karışık dönemlerinden birini, 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra meydana gelen kardeşler mücadelesi teşkil eder. 1413'e kadar kardeş kavgaları ile geçen bu devre tarihlerde Fetret Devri veya "fâsıla-i saltanat" olarak anılmak-

tadır. Saltanat mücadelesine giren şehzadelerden Süleyman ve Mûsâ çelebiler Rumeli'de, İsmâ Çelebi de Balıkesir ve Bursa'da hükümdarlık için ortaya çıktılar. Öte yandan şehzadelerden Çelebi Mehmed de 1403'ten itibaren Anadolu'da Türkmen beylerini itaat altına almaya başlayarak kısa zamanda Balıkesir ve Bursa'da sükûneti sağladı. Bundan sonra kardeşleri Mûsâ ve Süleyman çelebilerle mücadeleye başladı ve son olarak 1411'de Edirne'yi ele geçirerek İstanbul'u kuşatan ve nüfuzunu Anadolu'ya da yaymak isteyen Mûsâ Çelebi'yi bertaraf etti. Bu suretle bozulan Türk birliğini yeniden kuran Çelebi Mehmed 1413'te Edirne'de tahta çıkarak bütün Osmanlı ülkesine sahip oldu.

Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra Osmanlı Devleti yeni bir sarsıntı geçirdi. Bu sırada Osmanlı tarihlerinde Düzmecce Mustafa olarak adlandırılan Şehzade Mustafa Edirne'de, II. Murad da Bursa'da tahta çıkmıştı (1421). Sonunda II. Murad amcası Şehzade Mustafa'yı bertaraf ederek Osmanlı tahtının tek hâkimi oldu.

Bir diğer şehzade isyanı da II. Murad'ın 1422'de İstanbul'u kuşattığı sırada vuku buldu. Henüz on üç yaşında bulunan II. Murad'ın kardeşi Küçük Mustafa Bizans entrikaları, lalası Şarabdar İlyas Bey'in sözleri ve Karaman ile Germiyan beylerinin tahrikiyle isyan etti. Küçük Mustafa kendisini teşvik edenlerin yardımı ile önce İznik'i ele geçirdi, daha sonra da Bursa'yı kuşattı. Bunun üzerine II. Murad İstanbul muhasarasını kaldırarak şehzadenin üzerine yürüdü ve onu yakalayarak idam ettirdi. Böylece İstanbul'un altıncı kuşatması da Bizans'ın bu oyunu yüzünden yarıda kaldı.

Osmanlı tarihinde en büyük şehzade isyanı ise II. Bayezid'in küçük kardeşi Cem'in saltanata hak iddia etmesiyle çıktı. Fâtih vefat ettiği sırada Bayezid Amasya'da, Cem Konya'da vali bulunuyordu. Fâtih oğlu Cem'den "vâris-i mülk-i Süleymânî" diye bahsetmesine rağmen İstanbul'a daha önce gelen Bayezid tahta sahip oldu. Cem ise çaresiz Bursa'ya yürüyerek burada tahta çıktı. Adına hutbe okutup sikke kestiren Cem, halası Selçuk Hatun'un başında bulunduğu bir heyeti II. Bayezid'e göndererek devletin Anadolu ve Rumeli olmak üzere ikiye bölünmesini teklif etti. II. Bayezid ise saltanat içinde kardeşlik düşünülmeceğini bildirerek teklifi reddetti. Bunun üzerine iki kardeş arasında 1481'de

Yenişehir ovasında meydana gelen savaşta Cem mağlûp olarak Memlûk Devleti'ne iltica etti. Fakat daha sonra yarındaki kuvvetlerle Anadolu'ya dönen Cem Konya ve Ankara'yı kuşattıysa da bir sonuç elde edemeyerek canını kurtarmak üzere Rodos şövalyelerine sığındı. Buradan da önce Fransa'ya ve nihayet Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmak üzere Roma'ya götürüldü.

II. Bayezid'in daha sağılığında babalarının tahtına göz diken şehzadelerden Selim, Korkut ve Ahmed, bulundukları sancaklardan memnun olmamaları ve İstanbul'a yakın olmak istemeleri sebebiyle hem babalarıyla hem de birbirleriyle mücadeleye girdiler. Bayezid kendisine halef olarak Ahmed'i düşünürken yeniçeriler Selim'i tercih etmekteydi. Bu sebeple Selim isteği yerine getirilmeyince vali bulunduğu Trabzon'dan Kefe'ye, oradan da Edirne'ye yürüyerek Rumeli'de bir sancak istedi. Teamüle aykırı olarak isteği kabul edilip kendisine Semendire sancağı verildiği halde asıl gayesi Anadolu'daki kızılbaş tehlikesini ortadan kaldırmak için tahta ele geçirmek olduğundan İstanbul'a yürüdü. Ancak babasıyla Çorlu yakınlarında yaptığı savaşı kaybetti. Buna rağmen yeniçerilerin Selim'i tutmaları padişahın tahttan çekilmesine sebep oldu. Selim tahta çıktıktan sonra kardeşleriyle mücadeleye başladı. Önce Korkut'u sahte mektuplarla isyana ikna edip ortadan kaldırdı. Ardından Amasya'yı işgal edip saltanatını ilân eden Ahmed'i Bursa Yenisehir ovasında mağlûp etti. Böylece kardeşlerini bertaraf ederek yeni bir Cem hadisesinin önüne geçmiş oldu.

Kanûnî döneminde ise idarî düzenlemelerden zarar gören bazı kimselerin Kütahya sancak beyi Şehzade Bayezid'in etrafında toplanmasıyla yeni bir gaile ortaya çıkmıştır. Özellikle Bayezid'in babasına karşı olan sert tutumu Kanûnî'yi Selim'e daha da yaklaştırdığı gibi öte yandan Bayezid'in birçok uygunsuz kimseyi etrafına toplaması, üzerine kuvvet sevk edilmesine yol açtı. Bayezid mağlûp olunca Kanûnî'den af diledi ise de kabul edilmedi. O da İran'a iltica etti. Bayezid'in "yevmlü" adıyla toplamış olduğu askerleri ise etrafa dağılarak "suhte" ve "levent" denilen zümrelere katıldılar.

Anadolu'da görülen isyan hareketleri içerisinde dinî mahiyette olanlar da oldukça fazladır. Bunlardan, Mûsâ Çelebi zamanında kazasker tayin edilen Şeyh

Bedreddin İsyanı önemlidir. Şeyh Bedreddin İslâmiyet'teki haşr ve âhiret ilkelerini reddetti. Hatta melek ve şeytanın mevcudiyetine karşı çıkarak, bunları iyilik ve kötülük güçleri olarak yorumladı ve bu şekilde materyalist felsefenin savunucusu oldu. Onun ortaya attığı fikirler Türk ve müslûman toplumuna aykırı olmasına rağmen etrafında birçok taraftar toplandı, Anadolu'da isyan ve ihtilâller çıktı. Bu sebeple takibe uğrayan Şeyh Bedreddin Sinop üzerinden Eflak'a geçerek Prens Mirçe'nin de yardımı ile müridleriyle Edirne üzerine yürüdü. Bu sırada Anadolu'da bulunan müridleri Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa, Manisa ve Karaburun arasında isyan ettiriler. Anadolu ve Rumeli'de başlatılan bu isyan hareketlerinin hedefi devleti yıpratmak veya yıkmaktı. Devletin geleceği için çok tehlikeli olan bu ihtilâl teşebbüsü 1420 yılında bastırıldı.

Mezhep mücadeleleri şeklinde çıkan isyanlar ise özellikle II. Bayezid döneminde yoğunlaşmıştır. Bunlardan Safevîler'in teşvik ve tahrikleriyle Teke ve Hamîd taraflarında başlayan Alevî isyanları, Şahkulu Baba Tekeli'nin önderliğinde tehlikeli bir hal almış ve Şahkulu ancak 1511'de Vezîriâzam Atîk Ali

Anadolu'de isyan eden Şahkulu Baba Tekeli'nin girdiği
propaganda hareketleriyle ilgili bir belge (TSMA, nr. 6636)

فَلَمَّا سَمِعَ ابْنُ مَرْيَمَ أَنَّهُ قُتِلَ قَالَ ثَمَرًا عَسَىٰ أَن يَكُونَ مَن قُتِلَ إِسْرَافًا وَلَئِن يَدْعُهُمْ رَبُّكَ أَن يَمْسُكُوا بِكُمُ الدَّيْلَ وَلَا يَنبَغِي لَكُمُ الْقِيَامُ فِى يَوْمِئِذٍ لَّكُم مَّا كَفَىٰ مِنْ دَعْوَاهُمْ أَفَإِنَّكَ لَتَكُونُ مِنَ الْمُنْتَفِينَاتِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَبَازٍ مُّشْرِكٍ وَنَحْنُ بِمَا يَكُونُ لَكَ بِدَعْوَاهُمْ لَتَكُونُ مِنَ الْمُنْتَفِينَاتِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَبَازٍ مُّشْرِكٍ وَنَحْنُ بِمَا يَكُونُ لَكَ بِدَعْوَاهُمْ لَتَكُونُ مِنَ الْمُنْتَفِينَاتِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَبَازٍ مُّشْرِكٍ وَنَحْنُ بِمَا يَكُونُ لَكَ بِدَعْوَاهُمْ لَتَكُونُ مِنَ الْمُنْتَفِينَاتِ

Paşa kumandasındaki ordu ile girdiği savaşta bertaraf edilmiştir. Bu gibi hadiseler I. Selim'in cülûsundan sonra da devam etmiş, 1519 yılında Bozoklu Celâl adında bir timarlı sipahi kendisini mehdî ilân ederek Şah Velî unvanıyla dünya saltanatı kurmak iddiasıyla Osmanlı idaresine isyan etmiştir. Ancak üzerine gönderilen kuvvetlere mağlûp olan Bozoklu Celâl yakalanarak idam edilmiştir. Bundan sonra bu tür ayaklanmalar Osmanlı tarihinde Celâli isyanları olarak adlandırılmıştır.

Kanûnî devrinde bazı idarî tedbirlerden zarar gördükleri iddiasıyla Bozok'ta Baba Zünnûn, Adana'da Domuzoğlan ve Velî Halife, Tarsus'ta Yenice Bey tarafından isyanlar çıkarıldı (1526). Bunların başında da Kalender adında bir lider bulunuyordu. İsyanı bastırmak üzere gönderilen kuvvetler âsiler karşısında zaman zaman âciz kaldılar. Orta Anadolu'yu âdeta hükmü altına alan Kalender, Sivas civarında Karaçayır Muharebesi'nde Behram Paşa kuvvetlerini mağlûp etti. Ancak Anadolu Türk birliğine zarar verdiği anlaşılan Kalender'in yanından Türkmen aşiretleri ayrılmış Vezîriâzam İbrâhim Paşa isyanı bastırmaya muvaffak oldu (1527).

XVI. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'da Osmanlı Devleti'ni fazla rahatsız etmeyen bazı mahallî huzursuzluklar görülmektedir. Ancak bu tür hareketler 1592'den sonra tehlikeli bir hal almıştır. Bunun başlıca sebebi, teşkilâtta görülen aksamaların diğer sahalara intikali, ağırlaşan hayat şartlarının Anadolu halkı üzerindeki olumsuz tesirleri ve kapıkulu askerinin artmasıyla hazinede baş gösteren sıkıntı olmuştur.

Bu dönemde en büyük hareketi Karayazıcı Abdülhalim başlattı. Etrafına binlerce levent ve sekban toplayan Karayazıcı Anadolu'da âdetâ saltanatını ilân etti ve devleti yıllarca uğraştırdı. Zaman zaman üzerine gönderilen kuvvetleri mağlûp da eden bu âsi lider ancak 1602'de ortadan kaldırılabildi. Yerine geçen Deli Hasan ise bir mevki verilmek suretiyle bertaraf edildi. Halep beylerbeyiliğine tayin edilen ve İran Seferi'ne geç kalması sebebiyle idam edilen Hüseyin Paşa'nın yeğeni olan Canbulatoğlu Ali de 1606'da isyan etti. Dürzî şeyhi Ma'noğlu Fahreddin ile de birleşip gücünü arttıran Ali, üzerine gönderilen kuvvetleri mağlûp edip nüfuzunu Adana taraflarına kadar yaydı. Hatta bölgede devlet kurup ordu teşkil etti. Buna karşı İstan-

bul'dan büyük bir kuvvetle gönderilen Kuyucu Murad Paşa, Anadolu'daki Kalenderoğlu gibi âsileri bertaraf ederek Oruç ovasında Canbulatoğlu'nu yendi. Kuyucu Murad Paşa daha sonraki yıllarda da Anadolu'da yer yer ortaya çıkan Celâli kalıntılarının üzerine gitmiş ve sükûneti temin etmiştir. Bu devirde yaklaşık on beş yıl kadar süren Celâli hareketleri Anadolu halkına çok zarar vermiş, zaman zaman İstanbul'un Anadolu ile irtibatı kesilmiş ve bazı Doğu Anadolu şehirleri İran'a kaptırılmıştır.

Öte yandan Balıkesir taraflarında çevresine topladığı başı bozuk kuvvetlerle isyan eden ve Manisa ile Aydın taraflarını istilâ ederek üzerine gönderilen kuvvetleri mağlûp eden Cennetoğlu bir süre bölgede huzursuzluk kaynağı olmuş, bu âsi de ancak 1624 yılında Manisa ovasında mağlûp edilerek öldürülmüştür.

Devleti en çok uğraştıran isyanlardan biri de Abaza İsyanı'dır. Erzurum valisi olan Abaza Mehmed Paşa, II. Osman hadisesinden (1622) dolayı yeniçerileri padişah katili ilân edip bölgede nüfuz kazandı. Etrafına topladığı 30.000 kişi ile Sivas'ı işgal etti ve Ankara'yı kuşattı. Üzerine gönderilen kuvvetleri mağlûp eden bu âsinin hakkında gelinemeyince devlet onu Erzurum valisi olarak tanımak zorunda kaldı. Ancak Abaza, devletin Bağdat Seferi'yle meşgul olmasını fırsat bilerek yeniden isyan etti. Kendisine Ahıska Seferi'ne iştirak ettiği takdirde affedileceği bildirilmesine rağmen kabul etmeyip yeniçerilerin üzerine saldırınca tekrar âsi ilân edilip Erzurum'da kısırıldı, fakat müstahkem kale karşısında sonuç alınamadı. Daha sonra ordusunda kale döğer toplan bulunduğu halde Abaza üzerine gönderilen Sadrazam Hüsrev Paşa 1628'de Erzurum'a kadar gelip şehri kuşatınca Abaza teslim olmak zorunda kaldı.

Vaktiyle Anadolu beylerbeyi olan fakat gözden düşmüş bulunan İlyas Paşa da 1632 yılında Balıkesir ve Manisa bölgesinde isyan edip burada nüfuz kazandı. Cihangirlik sevdasına düşerek birtakım hayallere kapılan İlyas Paşa Şam valiliğine gitmeyince üzerine kuvvet gönderildi. Alaşehir ovasında mağlûp olan âsi müstahkem Bergama Kalesi'ne sığınınca hile ile elde edilip İstanbul'da cezalandırıldı.

Sultan İbrâhim'in hareketlerini protesto etmek maksadıyla ve kendisinden istenen fazla vergiyi halktan toplamaya-

rak isyan eden Varvar Ali Paşa ise 1648'de üzerine gönderilen İpsir Mustafa Paşa tarafından mağlûp edildi. Bu devirde devlet idaresine isyan eden diğer bir âsi de Kara Haydaroğlu'dur. Üzerine gönderilen kuvvetleri silâh arkadaşı Katırcıoğlu ile beraber mağlûp eden Kara Haydaroğlu Isparta'yı haraca kesmek istediye de buranın mütesellim'i Abaza Hasan Ağa (Paşa) tarafından âni bir baskınla ele geçirilerek İstanbul'a gönderildi (1649). Bu dönemin azılı âsilerinden bir diğeri de Gürcü Abdünnabi olup devlet memuru iken isyan ederek halka eziyet etmeye başladı. Sultan Ahmed Vak'asında (1648) tenkil edilen sipahilerin kanını dava ederek ortaya çıkan Abdünnabi, devrin önemli âsilerinden Katırcıoğlu ile de birleşerek İzmit üzerinden Üsküdar'a yürümüş, öncü kuvvetleri de mağlûp etmişti. Gürcü Abdünnabi ancak hile ile mağlûp ve katledilebildi, Katırcıoğlu ise affa uğradı.

Kara Haydaroğlu'nun ortadan kaldırılmasında önemli rol oynayan Abaza Hasan Paşa, bu başarısından dolayı Yeni-il voyvodalığı ile mükâfatlandırılmıştı. Ancak daha sonra kendisine verilen bu memuriyetin elinden alınmasıyla isyana itilmiştir. Etrafına binlerce âsi toplayan Abaza, üzerine gönderilen Karaman beylerbeyini de mağlûp ederek devletten Türkmen ağalığı memuriyetini elde etti, taraftarı İpsir Mustafa Paşa'ya da Halep eyaleti verildi. Bu tavizlerden şımara Abaza, kapısında daha çok âsi barındırarak güçlendi. Bundan sonra İpsir Mustafa Paşa Abaza'nın desteğiyle sadârete tayin edildi ise de fazla kalama- di ve idam edildi. Onun öldürülmesi üzerine Abaza yeniden isyan etti. İsyanı Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâretinde iyice şiddetlendi. Köprülü'nün sert icratından kaçanlar Abaza'nın yanında yer aldılar. Hatta Abaza Ilgın'da Murtaza Paşa kumandasındaki bir Osmanlı ordusunu da yendi. Fakat kış dolayısıyla Antep'e çekilip askerlerini çevre kazalara dağıttığı sırada Halep'e gelmiş olan Murtaza Paşa tarafından hile ile yakalanıp öldürüldü. Böylece tehlikeli bir hal alan bu isyan da sona ermiş oldu.

Anadolu'da XVIII. yüzyılda serkeşlik ederek dolaşan ve "kapisız levant" olarak adlandırılan eşkıya ise halka büyük zulüm yapmış, uzun süren İran savaşları yüzünden Anadolu'yu talan etmişlerdi. Bu gaile ise ancak 1775 yılında Anadolu müfettişi sıfatı ile bunlar üzerine gönderilen Konya Valisi Kuyucu Süley-

man Paşa tarafından bertaraf edildi. Halk ve hükümet el ele vererek 1776 yılına kadar bunların önemli bir kısmını yok etti.

Anadolu'da meydana gelen bu isyanlardan şehzade isyanları, Osmanlı Devleti'nin varlığını doğrudan tehdit eder bir mahiyettedir. Nitekim bu sebeple devlet zaman zaman parçalanma durumuna gelmiş, gelişme ve fütuhât durmuş, memleket içinde kardeş kanı dökülmüştür. Gerek otorite boşluğu gerekse dinî sebeplerle çıkan ve genel adıyla Celâliîlik şeklinde anılanları ise memleketin harap olmasına, yerleşik halkın yerlerini terk ederek pek çok meskûn yerin boşalmasına, ziraat yapılan toprakların harap olarak gelirin düşmesine yol açmıştır. Yerlerini yurtlarını terkedenlerden özellikle İstanbul, Bursa gibi büyük şehirlere gidenlerin işsizlik sebebiyle birtakım kanunsuz hareketlere kalkışmaları devleti yeni problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Memleket isyan hareketlerinin ortadan kaldırılmasına kadar âdetâ bir harabe haline gelmiş, dolayısıyla hem dış hem de iç meseleler devleti büyük ölçüde yıpratmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Naîmâ, *Târih*, VI, 328-329, 338; Râşid, *Târih*, V, 123, 281-282; Cevdet, *Târih*, II, 40; M. Çağatay Uluçay, *XVII. yüzyılda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944; a.mlf., 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul 1955; a.mlf., "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", TD, sy. 9 (1954), s. 117-142; sy. 10 (1955), s. 117-142; sy. 11-12 (1966), s. 185-200; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 100-113, 149-153, 164-168; Dânişmend, *Kronoloji*, I, 68, 146-166, 179-181, 184-187, 188-189, 356-374, 416-423; Şerafettin Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası*, Ankara 1961; Mustafa Akdağ, *Celâli İsyanları, 1550-1603*, Ankara 1963; a.mlf., "Celâli İsyanlarında Büyük Kaçkınlık, 1603-1606", TAD, II/2-3 (1964), s. 1-49; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965; Şahabeddin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyânı", BTDD, I/3 (1967), s. 34-39; I/4 (1968), s. 54-59; a.mlf., "Canbulat", İA, III, 22-23; M. Cavid Baysun, "Cem", İA, III, 69-81. MÜCTEBA İLGÜREL

5. XIX ve XX. Yüzyıllarda Anadolu. XIX. yüzyılın başlarında Anadolu'da memleket idaresi şeklen valilere ait gibi görünüyorsa da gerçekte duruma âyan, beyler, mahallî beyzadeler hâkimdi. Aynı tarihlerde Suriye ve Mısır'da Fransız-İngiliz menfaatleri çarpışırken Rusya da Doğu Anadolu'ya doğru yaklaşmakta idi. Devlet idaresine yeni bir düzen vermek için çabalayan III. Selim'in yeniçeriler ta-